

התעשייה

1. קווי ההתפתחות העיקריים

הייצור התעשייתי בשנת 1976 היה גבוה בכ-4 אחוזים מזה של השנה שקדמה לה, אולם עלייה זו משקפת כולה גידול שאירע עוד במחצית השנייה של 1975. במשך השנה האחרונה לא חל כל גידול בסך התפוקה הריאלית של התעשייה, והתנודות בייצור ובמכירות במרוצת השנה מקורן בעיקר בהשפעות של הטלת מס ערך מוסף, ביולי של שנה זו. הקיפאון בסך הכולל של הייצור מסתיר התפתחות מיוחדת וחסרת תקדים בהרכב הייצור לפי יעודו: היצוא התעשייתי גדל במשך השנה בשיעור ריאלי של כ-25 אחוזים, בעוד שהמכירות לשוק המקומי ירדו באותה תקופה בכ-4 אחוזים. בהשוואת ממוצעי השנים מצטיירת תמונה דומה, של יציבות ואף ירידה קלה בתפוקה ובמכירות לשוק המקומי והגדלת חלקו של הייצור ליצוא.

השינויים בייצור התעשייתי תואמים את השינויים שחלו ב-1976 בביקושים: התוצר התעשייתי, הנובע מההשקעות במשק, ירד בכ-13 אחוזים, בעיקר כתוצאה מצמצום הבנייה, אך גם מירידת הביקוש למכונות וציוד מייצור מקומי.¹ התוצר הנובע מהצריכה הציבורית ירד אף הוא, בשיעור של כ-6 אחוזים, עם הקטנת הקניות הממשלתיות והפנייתם של מוצרים ביטחוניים, מהשוק המקומי — ליצוא. לעומת זאת, גדל במידת-מה הביקוש למוצרי הצריכה הפרטית בשנה זו, והביא לעלייה דומה (של כ-4 אחוזים) בייצור התעשייתי לצריכה. בסך-הכול תרמו הביקושים המקומיים לירידה של כ-2 אחוזים בתוצר התעשייתי, שגדל, כאמור, רק הודות להתפתחות היצוא.

במשך השנתיים האחרונות, ובעיקר ב-1976, התרחב היצוא התעשייתי ברוב הענפים, (פרט למכרות ומחצבים, שיצואם ירד), אך עיקר הגידול התרכז ביהלומים, מוצרי מתכת, כלי הובלה, חשמל ואלקטרוניקה והלבשה. במיוחד יש לציין את העלייה התלולה ביצוא מוצרים ביטחוניים.² נראה, שמספר גורמים כלליים דחפו את היצרנים לפנות לשוקי חוץ, וצירופם יצר את הרקע לתוצאות ב-1976: ההאטה, ובעקבותיה הירידה בביקושים המקומיים בשנים האחרונות; ההתאוששות מהשפל, שחלה בביקוש בחוץ לארץ; המאמצים לשפר את רמת הרווחיות ביצוא, בעיקר באמצעות פיתוחים וזחלים; העידוד שניתן בעבר להשקעות במפעלי יצוא; והאשראי המוזל להון חוזר. עם זאת יש להדגיש, כי במספר ענפי יצוא חדשים התאפשרה ההתרחבות במידה רבה באמצעות פעילות מיוחדת בשטח השיווק בחוץ לארץ, ברכישת ידע מתקדם ובמחקר ופיתוח עצמאיים, שנעשו בעיקר במספר מצומצם של מפעלים גדולים. הריכוזיות הגבוהה ביצוא בולטת ברוב הענפים שהוזכרו לעיל: כ-84 אחוזים מכלל היצוא בענף כלי הובלה התבצע ב-1976 על ידי שלושה יצרנים בלבד; בענף מוצרי מתכת ייצאו שלושת הגדולים כ-74 אחוזים,

¹ ראה לוח י"ד-6.

² לדיון נרחב ביצוא התעשייתי — עיין לעיל בפרק ד', היצוא.

לוח י"ד-1

אינדקסורים להתפתחות התעשייה, 1961 עד 1976
(אחוזים)

העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת				ממוצע שנתי				
1976	1975	1974	1973	1973 1976	1968 1972	1966 1967	1961 1965	
4.2	2.4	4.4	5.5	4.1	15.3	—0.9	13.4	הייצור התעשייתי
36.2	45.9	51.7	27.4	40.3	23.2	2.7	20.5	הפדיון במחירים שוטפים
2.5	0.4	2.8	0.9	1.6	8.0	—3.7	3.3	מספר המועסקים ¹
2.0	—0.3	0.6	—3.1	—0.2	8.5	..	..	תשומת ימי עבודה למעשה
—11.3	12.9	1.1	—4.3	1.1	31.5	—23.9	6.0	ההשקעה הגולמית הריאלית
9.0	8.3	8.5	10.5	9.1	8.5	4.3	11.0	מלאי ההון הגולמי הריאלי ²
1.7	2.0	1.6	4.6	2.5	6.7	2.9	9.8	התפוקה למועסק ³
2.2	2.7	3.8	8.9	4.3	6.2	..	..	התפוקה ליום עבודה למעשה ⁴
—4.1	—5.3	—3.7	—4.6	—4.4	6.6	—5.0	2.2	התפוקה ליחידת מלאי הון ⁵
—1.1	—1.6	—0.9	0.3	—0.8	6.9	1.2	7.0	השינוי בפריון גורמי הייצור ⁶ א'
—0.9	—1.2	0.3	2.5	0.2	6.6	..	..	השינוי בפריון גורמי הייצור ⁶ ב'
30.9	40.8	51.5	19.1	35.6	6.3	3.0	5.0	מחירים סיטוניים בשוק המקומי
30.7	42.5	45.3	20.8	34.8	7.1	3.6	6.3	הפדיון במחירים שוטפים ליחידת תפוקה
25.4	2.7	26.3	30.3	21.2	19.0	11.1	17.7	היצוא התעשייתי ⁷ (דולר פו"ב)
0.9	2.6	19.7	24.8	12.0	2.6	1.9	—	מחירי היצוא התעשייתי פו"ב
39.5	40.8	41.6	23.3	36.3	17.0	4.8	—	סך תשלומי השכר לשכירים
18	18	22	18	19	20	14	..	שיעור התשואה על ההון ⁸

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

(1) עד 1969 מחושב השינוי במספר המועסקים על-פי מדד השכירים ; מ-1969 עד 1976 — על-פי מדד המועסקים.

(2) מלאי ההון הגולמי הריאלי לתחילת השנה.

(3) מבוסס על השינוי במספר המועסקים כמייצג את השינוי בתשומת העבודה. לפריון גורמי הייצור, המבוסס על מספר המועסקים, אין משמעות ב-1973 וב-1974, בגלל היקף הגיוסים.

(4) מבוסס על השינוי בתשומת העבודה למעשה כמייצג את השינוי בתשומת העבודה. לפריון גורמי הייצור, המבוסס על תשומת ימי העבודה למעשה, יש יותר משמעות ב-1973 וב-1974.

(5) המושג תפוקה כלוח זה מתייחס לייצור התעשייתי.

(6) התשואה כוללת רוח, ריבית ורנסה (כלומר — הערך המוסף שאינו מהווה תמורה לעבודה), וההון כולל נכסים קבועים ומלאי מוצרים וחומרים. שיעור התשואה הוא גולמי — כולל בלאי.

ובענף החשמל — 72 אחוזים¹. בסך הכול ייצאו 25 מפעלים למעלה ממחצית היצוא התעשייתי (ללא יהלומים) בשנה האחרונה.

בעיית השיווק והמכירה בחוץ-לארץ החדירה לשווקים חדשים ויצוא ידע, הנובע ממחקר ופיתוח מקומיים — מהווים עדיין מגבלה חשובה להתפתחות נוספת ביצוא התעשייתי. כאן כדאי לציין, שאפילו כלי המדיניות העיקרי לעידוד ההשקעות בתעשייה — החוק לעידוד השקעות הון — מפלה, למעשה, לרעה השקעות במחקר ופיתוח ובמערכות שיווק בחוץ-לארץ. השקעות אלו אינן זכאיות לאותן הטבות הניתנות להשקעות במבנים וציוד. מגבלה נוספת להתרחבות היצוא הווה, גם בשנה האחרונה, חוסר הניידות של עובדים למפעלים, היכולים להשיג הזמנות יצוא להפעלת ההון הקיים במלואו, וביותר ממשמרת אחת ליום.

כצפוי במקרים, שבהם קיימות מגמות הפוכות בהתפתחות הייצור בענפים השונים, לווה השינוי הבולט בייעוד הייצור, בירידה בפירון גורמי הייצור, זו השנה השנייה; (כל שנה בכאחוז אחד; גם שנה קודם לכן, היה הפירון אפסי). העלייה הממוצעת של כ-4 אחוזים בייצור ב-1976, היתה מלווה בגידול של כ-2 אחוזים בתשומת העבודה, ושל כ-8 אחוזים במלאי ההון הקבוע הריאלי. העלייה במלאי ההון, הנמשכת זה מספר שנים, בשיעור הגבוה בהרבה מהעלייה בייצור, הביאה להצטברות ניכרת של הון בלתי מנוצל בענפי תעשייה שונים. ייתכן שאחד הגורמים לאבטלת ההון ולאיבוד התוצר הפוטנציאלי, שאליו יכולה היתה התעשייה להגיע, נעוץ בשינוי המבני המסתמן בתעשייה, לכיוון ענפי היצוא החדשים. ואמנם, השוואת ההתחלקות הענפית של מלאי ההון בתעשייה בשנים האחרונות להתחלקות ב-1965 וב-1970, מצביעה על הבדלים משמעותיים: מצד אחד, בולט הגידול במלאי ההון בענפים שייצורם ליצוא גדל². חלקם עלה מכ-21 ל-31 אחוזים במשך התקופה כולה, ומרבית השינוי התרחש בסוף התקופה. (וואת כאשר חלקו של היצוא בתפוקה בענפים אלה גדל בצורה בולטת, מכ-12 אחוזים בממוצע ב-69—1968 לכ-22 אחוזים בשנת 1976). מצד שני, בענפים, שבהם ירד, או קפא, הייצור הריאלי בשנים האחרונות, נשאר ללא שימוש.

מלאי הון רב, שרובו ככולו אינו נייד. דוגמאות בולטות לכך — מכרות ומתצבים (כולל תמנע); מתכת בסיסית; עץ ומוצרי; מוצרי פלסטיקה; זכוכית ותשומות אחרות ל-בנייה. הירידה הנמשכת בפירון הכולל בתעשייה משקפת בענפים אלה, במידה רבה, את אבטלת ההון, יחד עם אבטלה סמויה של העבודה. התפוקה ליום עבודה גדלה ב-1976 בכ-2 אחוזים בלבד, בהשוואה לגידול ממוצע של כ-6 אחוזים בתקופה שבין 1968 ל-1972. בענפים רבים גובעת אבטלה זו של העובדים מחוסר ניידות של עובדים, בתעשייה ובמשק כולו, בעיקר כתוצאה מתנאים "מוסדיים" קשיחים. שלא כבאבטלת ההון, אין הכרח לשלם מחיר כבד זה להשגת השינויים בייעודי הייצור, אלא להיפך: חוסר הניידות מגביל את התפתחותם של מפעלי היצוא.

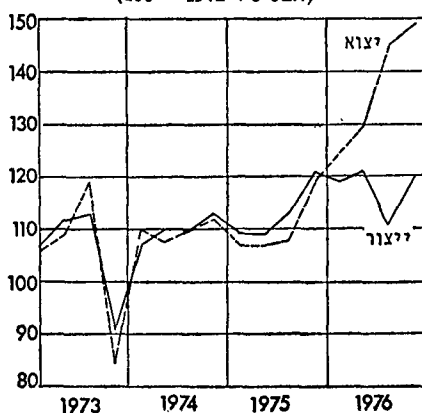
דִּי אֶגְרֵמָה י"ד-1

הייצור והיצוא התעשיית, 1973 עד 1976

(לפי רבעונים, נתונים מנוכחי עונתיות,

מתירים קבועים)

(הבסיס: 100 = 1972)

¹ לפירוט מלא של הריכוזיות ביצוא, ראה לוח י"ד-4.

² הענפים: כלי הובלה, מוצרי מתכת, ציוד חשמלי וכימיה ונפט. עיין לפירוט בלוח י"ד-5.

לוח 2-ד

השינוי השנתי בייצור, בתעסוקה ובשכר לעומר, 1974 עד 1976
(אחוזים)

העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת											
הייצור				ימי עבודה למעשה				שכר ליום עבודה			
ממוצע —1974 1976	1976	1975	1974	ממוצע —1974 1976	1976	1975	1974	ממוצע —1974 1976	1976	1975	1974
40	37	41	41	1	2.0	—0.3	0.6	4	4.2	2.4	4.4
40	13	38	70	—2	—5	3	—5	—2	—21	12	3
38	35	42	36	2	9	—5	2	4	8	—1	4
38	36	36	41	—5	—1	—5	—8	0	2	—3	1
37	39	38	33	—1	9	—5	—6	0	3	—3	—1
38	31	44	39	0	5	—5	0	—1	6	—6	—2
45	43	52	41	2	1	2	4	5	8	2	4
35	41	35	30	0	0	—4	5	0	2	—5	2
41	38	49	36	1	9	—7	—6	1	5	—2	—1
39	37	40	41	—1	4	—2	—4	—3	5	—9	—4
42	42	46	37	5	1	3	11	5	7	0	9
37	31	39	40	—1	2	—3	—2	2	3	8	—4
39	36	47	34	—2	8	—11	—2	5	21	—1	—6
38	35	43	36	0	—1	—5	7	—2	—4	—5	2
40	37	43	39	2	1	2	3	5	2	10	3
38	42	37	35	3	—8	8	8	2	—8	8	7
40	44	36	39	3	—5	8	7	13	8	11	19
43	48	30	52	5	—3	15	2	14	9	14	18
40	40	45	36	2	5	1	0	7	0	10	10

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

השינוי המבני בתעשייה, המוצא את ביטויו בעליית משקלם של ענפי היצוא בהון, משתקף גם בשיעורי התשואה על ההון וברווחיות היצרנים. שיעור התשואה הכולל על סך ההון¹ נשאר כפי הנראה ברמה של השנה הקודמת, פחות או יותר, ושל הממוצע הרב-שנתי מאז 1973. ניתן לשער, כי לא חל שינוי בולט גם ברווחיות על ההון העצמי של התעשיינים. עם זאת יש להעיר, כי בענפי היצוא חל שיפור ברווחיות היחסית בשנת 1976. נוסף לכך מתקבל על הדעת כי ענפי היצוא רווחיים, בדרך כלל, יותר מן הענפים, או המפעלים, שעיקר ייצורם לשוק המקומי — הן בגלל הסיכון הגבוה יותר, הכרוך ביצוא, והן בגלל הריבית הנמוכה יותר על האשראי המכוון למפעלים מייצאים. עלייה במשקל היצוא פועלת, איפוא, להגדלת הרווחיות בתעשייה. ייתכן שניתן להסיק מכאן, כי סך רווחיות היצרנים לא נפגעה ב-1976.

לוח י"ד-3

השינוי הענתי במחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה לייעודים מקומיים,
לפי ענפים ראשיים, 1974, 1975, 1976
(אחוזים)

הענף	העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת			העלייה או הירידה (—) במשך השנה *		
	1976	1975	1974	1976	1975	1974
סך כל התעשייה	51.5	40.8	30.9	69.7	18.8	39.5
מכרות ומחצבים	74.8	44.8	30.8	69.5	30.3	39.6
מזון, משקאות וטבק	53.8	57.7	26.5	111.8	10.9	40.4
טקסטיל	43.8	27.1	40.5	52.5	23.3	43.6
הלבשה	32.9	22.9	40.5	36.1	21.1	44.4
עץ ומוצריו	49.3	35.1	35.0	47.1	31.6	38.0
גייר ומוצריו	67.1	53.8	32.4	85.8	28.7	39.2
עור ומוצריו	39.4	12.1	57.9	27.0	27.0	74.8
גומי ופלסטיקה	64.5	33.8	31.3	56.9	25.2	36.7
כימיה ונפט	64.3	39.1	26.1	70.4	21.4	33.2
מוצרים מינרליים אל-מתכתיים	58.0	42.0	28.9	64.9	21.7	33.8
מתכת בסיסית	68.2	35.8	29.1	71.4	12.4	40.2
מוצרי מתכת	56.4	30.5	27.6	64.1	10.7	39.9
מכונות	41.8	43.1	33.2	57.0	28.1	39.2
חשמל ואלקטרוניקה	39.6	33.7	31.3	44.2	21.6	38.8
כלי הובלה	31.9	43.9	28.0	55.2	27.2	30.6
שונות	39.3	41.9	33.9	59.0	22.6	47.6

* השינוי במשך השנה — על בסיס מדד המחירים של חודש דצמבר של השנה הנדונה וינואר של השנה שאחריה, לעומת ממוצע ינואר של השנה הנדונה ודצמבר של השנה הקודמת.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹ ראה הגדרה בהערה 6, בלוח י"ד-1. יש לציין, כי שינוי של כאחוז אחד בשיעור זה נמצא בתחום הטעות השכיחה, כפי שהדבר נכון, למעשה, לגבי רוב הנתונים והאומדנים האחרים בפרק זה. פירוט למקורות הנתונים ודרכי החישוב של שיעור התשואה יובא בנספח לפרק זה.

העלייה בסך תשלומי השכר, של כ-39 אחוזים בשנה האחרונה, לעומת גידול של כ-36 אחוזים בתוצר התעשייתי, הביאה לירידה קלה בסך התמורה להון¹. השכר ליום עבודה גדל ב-5 אחוזים מעבר לגידול במחירים שקבלו היצרנים. עליות השכר ליום עבודה היו גבוהות ביותר בענפי החשמל, המכונות, כלי הובלה, הכימיה והנייר; בעוד שעליות המחירים של המכירות לשוק המקומי בלטו בטקסטיל והלבשה, בעור ובעץ — בעיקר מוצרי צריכה פרטית. השכר ליום עבודה עלה יותר בענפים, שבהם ירדו ימי העבודה למעשה, ומספר השכירים; כלומר, בענפים אלה פוטרו עובדים שוליים, ששכר עבודתם נמוך מהממוצע, כגון עובדי השטחים. יש לזכור, כי במקרים רבים מהווה עליית שכר גבוהה במיוחד בשנה אחת, פיצוי על עלייה נמוכה יותר בשנה קודמת, וקיימת נטייה להשוות את שיעורי הגידול בשכר על פני זמן ארוך יותר.

2. המכירות, הייצור ותשומות העבודה

ערך התפוקה התעשייתית נאמד בשנת 1976 בכ-72 מיליארד ל"י; יותר מ-33 אחוזים מתפוקה זו יועדה ליצוא, במישרין ובעקיפין. בשלוש השנים האחרונות בולטת ההתפתחות השונה של המכירות לשווקים השונים, כדלהלן:

התפוקה הריאלית — שינוי באחוזים משנה לשנה

	1974	1975	1976	ממוצע 1974 עד 1976
התפוקה לשוק המקומי	7	0	-2	2
היצוא	8	3	23	11
סך התפוקה בתעשייה	8	1	5	5

שיעורי הגידול של הייצור נמוכים בשנים האחרונות במידה ניכרת לעומת העלייה הממוצעת בכל התקופות הקודמות, כ-12 אחוזים. עם זאת, נמשך הגידול במספר המועסקים, אולם בשיעורים נמוכים ביותר. מספר המועסקים הכללי בתעשייה מוערך בכ-290—300 אלף, מהם כ-260 אלף שכירים. בשנת 1976 נוספו מועסקים בעיקר לענפי היצוא ולענפים המייצרים לצריכה פרטית: ענפי המזון, ההלבשה, העור, מוצרי מתכת ויהלומים.

השינוי במספר ימי העבודה תואם בכיוונו, בדרך כלל, את השינוי במספר השכירים, פרט לענף מוצרי מתכת, שבו לא עלה מספר ימי העבודה, למרות גידול של קרוב ל-11 אחוזים במספר השכירים. ייתכן שניתן למצוא לכך הסבר, אך רצוי להתייחס בוהירות רבה למהימנות הנתונים הענפיים. שיעורי השינוי של הייצור, ימי העבודה והשכר ליום עבודה, מוצגים בלוח י"ד-2, לפי ענף. תמיהות המתעוררות תוך השוואה של ההתפתחות בייצור להתפתחות בתשומות העבודה בשנה מסוימת, כמו בשנת 1976, מתיישבות במידה רבה על ידי עיון בממוצעים של שלוש השנים האחרונות. לפיכך אין להתפלא על ירידה של 3 אחוזים במספר השכירים בענף החשמל והאלקטרוניקה בשנה האחרונה, שחלה יחד עם עלייה של 8 אחוזים בייצור הריאלי בשנה זו, או על ירידה של 21 אחוזים בייצור של ענף המכרות ב-1976, שהביאה בעקבותיה ירידה של אחוז אחד בלבד במספר השכירים.

¹ יש להסתייג מתוצאה זו, שכן בשנת 1976 ניכרה נטייה לרשום כ"שכר" חלק גדול יותר מבעבר מרווחי הבעלים של חברות קטנות.

היצוא התעשייתי לפי ענפים ראשיים וחלקו בתפוקת הענף, 1974 עד 1976,
והריכוזיות ביצוא בשנת 1976

הריכוזיות ביצוא 1976		חלקו של היצוא בתפוקת הענף *			ערך היצוא התעשייתי			הענף
משקל ששת המפעלים הגדולים בענף	משקל שלושת המפעלים הגדולים בענף	1976	1975	1974	1976	1975	1974	
(אחוזים)	(אחוזים)	(מחירים שוטפים, מיליוני דולרים)						
100	100	49	39	52	62	84	90	מכרות ומחצבים
32	9	10	9	10	155	126	129	מזון משקאות וטבק
58	41	28	25	25	61	52	63	טקסטיל
30	21				125	104	98	הלבשה
33	27	12	10	12	8	5	7	עור ומוצריו
55	37	9	7	7	20	13	15	עץ ומוצריו
65	54	5	7	6	4	3	4	נייר ומוצריו
21	13				11	19	19	הדפסה והוצאה לאור
73	66	28	24	20	54	45	36	גומי ופלסטיקה
60	46	25	25	25	219	186	218	כימיה ונפט**
86	61	3	3	3	7	6	6	מינרלים אל-מתכתיים
100	83	13	15	14	19	25	23	מתכת בסיסית
78	74	32	18	13	188	103	65	מוצרי מתכת
28	28	11	8	8	42	31	27	מכונות
83	72	23	22	15	112	98	60	חשמל ואלקטרוניקה
87	84	10	5	7	92	40	40	כלי הובלה
22	14	41	30	33	42	30	28	תעשיות שונות
29	18	18	15	14	1,221	970	928	סך כל היצוא (למעט יהלומים)
		100	100	100	712	549	563	יהלומים (נטו)
		24	20	21	1,933	1,519	1,491	סך היצוא התעשייתי

* התפוקה והיצוא הם במחירי יצרן (הכוללים סובסידיות, ואינם כוללים מסים) ובמחירים קבועים של שנת 1968/69.
** שיעורי היצוא הם ללא יצוא נפט.

ה ס ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

התפוקה ליום עבודה, בתעשייה כולה, גדלה ב-1976 בכ-2 אחוזים, בהשוואה לעלייה של כ-3 אחוזים בשנתיים הקודמות וליותר מ-6 אחוזים במוצע לתקופה שבין 1968 ל-1972. הגידול הרב ביותר בתפוקה ליחידת עבודה, הן בשנה האחרונה והן בשלוש השנים האחרונות יחד, חל ב"ענפי היצוא" — כלי הובלה, ציוד חשמלי ואלקטרוני (כ-9 אחוזים) ויהלומים (כ-6 אחוזים). בענף מתכת בסיסית, לעומת זאת, ירד פריון העבודה בכ-3 אחוזים, על פני התקופה כולה. נראה כי הצטברות האבטלה הסמויה בענפים, שבהם קפא הייצור, או אף ירד בשנים האחרונות, לא הביאה לפיטורי עובדים בקנה מידה נרחב יותר מאשר בשנים קודמות. בסך הכל ירד מספר השכירים

לוח י"ד-5

מלאי ההון הקבוע * בענפי התעשייה, 1965, 1970, 1975, 1976

(אחוזים)

הענף	התפלגות המלאי			שיעור שינוי שנתי (כמותי)	
	1965	1970	1976	1965-1976	1975-1976
סך כל התעשייה	100	100	100	8	7**
מכרות ומחצבים	16	15	10	5	5
מזון, משקאות וטבק	16	15	14	7	6
טכסטיל והלבשה	16	16	16	7	6
עץ ומוצרי	3	3	3	8	1
נייר וקרטון	3	3	3	8	13
הדפסה והוצאה לאור	2	2	2	10	4
עור ומוצרי	1	1	1	10	4
גומי ופלסטיקה	4	4	4	9	8
כימיה ונפט	11	10	13	9	13
מינרלים אל-מתכתיים	9	7	6	3	3
יהלומים	0	0	0	10	-1
מתכת בסיסית	5	5	4	6	9
מוצרי מתכת	5	5	7	12	9
מכונות	2	3	4	14	8
ציוד חשמלי	2	3	5	16	10
כלי הובלה	3	6	6	13	4
תעשיות שונות	2	2	2	7	4

* מבנים, מכונות וציוד בתחילת השנה.

** הגידול במלאי ההון הריאלי בתעשייה שונה כאן מזה המובא בלוח י"ד-1 (8.7 אחוזים). ההבדלים נובעים מהגדרות ושיטות חישוב שונות, בגלל הפירוט לענפים ראשיים.
ה מקור : בנק ישראל.

בחמישה ענפים בשנת 1976, בתשעה ענפים ב-1975 ובחמישה — ב-1974; אולם ניכרת מגמה מתמדת של ירידה במספר ימי העבודה, ו/או שעות העבודה, לעובד בכל הענפים. ההתפתחויות השונות בביקוש למוצרים תעשייתיים ובייצור משתקפות בשינויי המלאי של המוצרים והחומרים במפעלים. סך המלאי בתעשייה גדל ב-1976 בשיעור נומינלי של כ-32 אחוזים, כלומר חלה בו ירידה ריאלית של כ-4 אחוזים.¹ עיקר הירידה הכמותית היא בחומרי הגלם, שבהם גבוה חלקו של היבוא, לאחר עלייה ניכרת בשנים קודמות. מספר גורמים לצמצום זה: השינוי שחל בציפיות התעשייתיים לגבי התפתחות המחירים בחוץ לארץ, שער החליפין והמשך ההאטה בביקושים המקומיים; עליית הוצאות המימון לאחזוקת מלאי, בשל עליית שיעורי הריבית על הון חוזר. לעומת זאת, אף גדל מלאי המוצרים בכמה ענפים, ביניהם ענפים המייצרים תשומות לבנייה, כמינרלים אל-מתכתיים ועץ ומוצריה, וכן ענף כלי הובלה. הצטברות בלתי-רצונית זו של מלאי מוצרים מוגמרים מעידה, כפי הנראה, הן על קשיי מכירה בענפים אלה והן על עיתוי משתנה של מכירות גדולות.

3. היצוא² ומלאי ההון

הגידול הריאלי התלול ביצוא התעשייתי בשנת 1976 הינו תוצאה משולבת של השקעות מתאימות בנכסים קבועים, בשנות ה-70 הראשונות, של צמצום הביקוש המקומי בשלוש השנים האחרונות, של תנאי ביקוש נוחים והכנסות עולות בחוץ לארץ ושל הבטחת רווחיות יחסית גבוהה בחלק מענפי היצוא.

לאחר מספר שנים של יציבות בחלקו של היצוא בכלל מכירות התעשייה, עלה משקלו בשנה האחרונה בכ-3 עד 4 אחוזים (ראה לוח י"ד-4). עלייה זו אינה מיוחדת לענף זה או אחר, אלא מאפיינת את רוב ענפי התעשייה. במיוחד בולט הדבר בענפים המייצרים מוצרי מתכת וכלי הובלה, שתפוקתם מיועדת לסקטור הציבורי בארץ ובחוץ לארץ; כן גדל חלקו של היצוא, בשנתיים האחרונות, בהלבשה, בגומי ופלסטיקה וב"תעשיות שונות" (הגדרה הכוללת מכשירים עדינים, אופטיקה ותכשיטים). בעיית השיווק מהווה, כפי הנראה, אחת מבעיות המפתח להרחבת היצוא בעתיד, וכל יצרן חייב למצוא את דרכי השיווק המתאימות למוצריה.

מספר מפעלים קטן, יחסית, מייצא חלק ניכר מהיצוא התעשייתי. שלושת היצואנים הגדולים³ בתעשייה מכרו בחו"ל 18 אחוזים מכלל היצוא (למעט יהלומים); ויצוא 25 מפעלים גדולים, בשנת 1976, הגיע לכמחצית מסך היצוא (ראה לוח י"ד-4). במיוחד בולטת הריכוזיות בענפים שיצואם גדל לאחרונה — כלי הובלה, מוצרי מתכת, אלקטרוניקה, גומי ופלסטיק.

הרחבת היצוא בשנת 1976 התאפשרה, במידה רבה, הודות להשקעות, שבוצעו במשך שנים רבות, גם בענפים עתירי עבודה, כמו החשמל והאלקטרוניקה. בענף זה גדל מלאי ההון בשיעור הגבוה ביותר בעשר השנים האחרונות — כ-16 אחוזים בממוצע לשנה.

ההון הקבוע בענפי המתכת התרחב אף הוא בשיעורים ניכרים, וגבוהים מהממוצע של התעשייה כולה (8 אחוזים. עיין בלוח י"ד-5); לעומת זאת, גדל ההון בענפים המייצרים בעיקר לשוק המקומי — כמו מזון ומינרלים אל-מתכתיים — בשיעור נמוך מהממוצע. נכונות היצרנים להפנות חלק הולך וגדל מהייצור למוצרי יצוא, התגבשה במשך תקופה ממושכת ובלחץ משותף של שוק מקומי מצטמצם, של כושר ייצור מצטבר ושל מדיניות העידוד הממשלתית. ההטבות במסגרת החוק לעידוד השקעות הון, והאשראי המוכוון המוזל, המספק הון חוזר ליצואנים, שימשו

¹ בין סוף 1975 לסוף 1976 עלו המחירים בכ-38 אחוזים.

² דיון נרחב ביצוא התעשייתי נמצא בפרק ד' "מאזן התשלומים", בסעיף "היצוא".

³ "יצואן גדול", בהקשר זה, הינו אף סוחר, המשווק במשותף מוצרים של מפעלים רבים בענף.

תמריץ להרחבת היצוא, אך גם להשקעות ייתר. כושר הייצור העודף, שהצטבר בענפים רבים, יכול היה לייצר תוספת ניכרת ליצוא, הן במוצרים בהם עדיין לא נמצאה הדרך להרחבת השיווק בחוץ לארץ, והן במפעלים המתקשים להשיג עובדים נוספים. ניתן היה להכפיל ולשלש את ייצורם של מוצרים תעשייתיים מסוימים, למזמינים בחוץ לארץ, אילו רק ניתן היה להפעיל את הציוד במפעל בשתים או שלוש משמרות ליום. אך בעיית העובדים החסרים בענפים אלה מתמקדת בניידות, דהיינו באפשרות לפטר עובדים מענפים, שבהם שוררת אבטלה סמויה, וקלי-טתם בתנאים דומים ועם זכויות מלאות (כולל פנסיה), במקומות שבהם חסרים הם.

לוח י"ד-6

התפלגות התוצר הנובע, לפי השימושים הסופיים * 1968 עד 1976
(אחוזים)

1976	1975	1974	1973	ממוצע	
				1968—1972	
32.7	32.6	32.7	33.4	36.4	צריכה פרטית
16.6	18.5	19.5	18.0	15.4	צריכה ציבורית
15.2	18.4	18.4	19.9	18.1	השקעות
64.5	69.5	70.6	71.3	69.9	סך כל השימושים המקומיים
3.1	3.1	2.6	2.5	2.2	יצוא לשטחים המוחזקים
32.4	27.4	26.8	26.2	27.9	יצוא לחוץ לארץ
35.5	30.5	29.4	28.7	30.1	סך כל היצוא
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך כל השימושים הסופיים

* מבוסס על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ביחס לשימושים הסופיים הישירים, ועל עיבודי מחלקת המחקר של בנק ישראל, על בסיס לוח תשומה תפוקה לשנת 1968/69, ביחס לתוצר הנובע, לפי השימושים הסופיים. לנתוני שנת 1974 יש להתייחס בזהירות, שכן קיימת כנראה הטייה כלפי מעלה באומדן הצריכה הביטחונית.